

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

ОСВІТА У ХХІ СТОЛІТТІ: ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Випуск 5

*Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції
“Новітні освітні технології в контексті сучасних
глобалізаційних та інтеграційних процесів”
м. Київ, МАУП, 10 жовтня 2012 р.*

Київ
ДП “Видавничий дім “Персонал”
2013

*Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом
(протокол № 9 від 31.10.12)*

Редакційна колегія:

*Подоляка А. М., д-р юрид. наук — головний редактор
Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф. — заступник головного редактора
Чернуха Н. М., д-р пед. наук, проф. — заступник головного редактора
Ігнатченко А. А., канд. техн. наук — відповідальний редактор*

Видання здійснене в рамках проекту
“Наукові праці МАУП”

**Освіта у ХХІ столітті: шляхи розвитку / МАУП. — К.: ДП “Видав-
О-72 ничий дім “Персонал”, 2010 —**

Вип. 5: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції
“Новітні освітні технології в контексті сучасних глобалізаційних та інтегра-
ційних процесів”, м. Київ, МАУП, 10 жовт. 2012 р. / редкол.: А. М. Подоляка
(голов. ред.), М. Ф. Головатий (заст. голов. ред.), Н. М. Чернуха (заст. голов. ред.),
А. А. Ігнатченко (відп. ред.). — 2013. — 264 с. : іл. — Бібліогр. у кінці ст.

У збірнику подано статті учасників Міжнародної науково-практичної конференції
“Новітні освітні технології в контексті сучасних глобалізаційних та інтеграційних
процесів”, присвяченої найважливішій проблемі сьогодення — розвитку освіти в Украї-
ні. Статті охоплюють широкий діапазон наукових досліджень українських учених.

Для науковців, освітян, державних службовців, політиків, викладачів і студентів,
а також усіх, хто цікавиться розвитком української освіти.

ББК 74.04(4УКР)я43

Л. В. Старих Система неперервної освіти: реалії та перспективи	172	Гяемніца Халіл Місце і роль практикуму з розв'язування математичних задач в системі математичних знань	214
А. П. Войченко Внедрение элементов управления образованием на базе он-лайн системы генерации аналитических отчетов	176	А. В. Золотаревський До питання розвитку вітчизняної освіти	219
М. В. Даневич Проблеми розбудови електронного освітнього середовища в ракурсі формування громадянської свідомості	180	Т. В. Коваль, Л. А. Антошок Неефективність практики вищої школи США в Європі	222
Ю. К. Корсак Про скерування освіти XXI ст. на ноорозвиток людства	183	Кот Агнєшка Єва Методичні підходи до діагностики трудового менталітету управлінського персоналу виробничої організації	225
Н. О. Рябцева Підвищення ефективності освітнього процесу дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування	186	Куттловчі Шекір Міжнародна правосуб'єктність транснаціональних корпорацій	230
Т. М. Співак Основні напрями розвитку сучасної освіти	189	Мустафа Рагмі Роль інформаційного продукту в системі ринкових відносин	236
О. Вашова Державне управління культурою і державна культурна політика в умовах міжнародної інтеграції	195	А. С. Олішевський Підготовка та перепідготовка особового складу підрозділів цивільного захисту в Україні	243
О. П. Войченко Н. В. Попова, А. Ю. Кравченко Н. М. Медведєва, В. Б. Полякова Програмне та методичне забезпечення для підтримки ефективної взаємодії користувачів на базі спеціалізованого електронного простору	203	Н. В. Попова, А. Ю. Кравченко Н. М. Медведєва, В. Б. Полякова Глобалізація та якість освіти	247
Герджаліу Сафет Критерії оцінювання корпоративного		С. М. Тищик Аналіз моделей самоорганізації глобального інноваційного процесу	250
управління міжнародного бізнесу	207	Шакірі Ментор Керім Основні засади формування сприятливого соціально- психологічного клімату в колективі	257

МІЖНАРОДНА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 5, 2013, 230—235

За останні десять років у світовій економіці спостерігається швидке збільшення кількості транснаціональних корпорацій (ТНК) та їх масштабів. При цьому виникає потреба регламентувати відносини, пов'язані з діяльністю ТНК, і як наслідок, виникає питання їх правосуб'єктності у міжнародному праві.

Правосуб'єктність є досить складною правовою категорією. В науковій літературі навіть висувалася пропозиція про виокремлення права міжнародної правосуб'єктності в спеціальну галузь, хоча ця ідея не знайшла підтримки серед представників міжнародного права [1, 5—17].

Одними з перших, хто порушив питання про визнання міжнародної правосуб'єктності ТНК, були самі правові радники корпорацій. Відомо, що такими радниками були Ф. Вітторія, Ф. Суарес, А. Джентілі та інші знані фахівці, які обґрунтовували міжнародну правосуб'єктність Ост-Індської компанії [2, 337].

Міжнародна правосуб'єктність — це здатність суб'єкта міжнародного права бути учасником міжнародних правовідносин, зокрема укладати

та виконувати міжнародні договори. Вона полягає у наявності відповідних прав та обов'язків, установлених нормами міжнародного права. Міжнародною правосуб'єктністю володіють тільки учасники міжнародних правовідносин [3, 50].

Професор О. Ф. Висоцький стверджував: “Термін “правосуб'єктність” відноситься до сфери переважно наукової. У міжнародно-правових документах (міжнародних договорах, деклараціях, резолюціях міжнародних організацій тощо) як його синонім застосовується термін “правоздатність”, поняття якого в таких випадках включає право- і дієздатність суб'єкта, тобто відповідає поняттю “правосуб'єктність” [4, 328]. А поєднання право- і дієздатності означає поняття суб'єкта міжнародного права.

Досі залишається дискусійним питання про коло суб'єктів міжнародного права. Так, суб'єктом міжнародного права необхідно вважати такого учасника міжнародних відносин, поведінка якого безпосередньо регулюється нормами міжнародного права. Іншими словами, суб'єкт міжнародного права — це учасник міжнародних відносин, який має між-

народні права та несе міжнародні обов'язки або є носієм міжнародної правосуб'єктності [5, 32–33].

Усі ознаки суб'єкта міжнародного права становлять у своїй сутності правосуб'єктність, яка в загальному вигляді визначається як здатність особи виступати суб'єктом міжнародного права. Вона означає одночасно і підпорядкованість безпосередньо впливу міжнародного права, і володіння міжнародними правами та обов'язками, і здатність брати участь у міжнародних правовідносинах.

Фахівці з міжнародного права обирають різні напрями розкриття природи та сутності суб'єкта міжнародного права. Починаючи від вузького тлумачення суб'єктів міжнародного права, якими здавна вважалися лише держави, поступово робилися спроби розширити це поняття. Загалом підходи до визначення суб'єкта міжнародного права є досить полярними [6].

Тривалий час серед радянських представників науки міжнародного права (Г. І. Тункін, А. М. Талалаєв, Е. А. Шибаєва, Р. Л. Бобров, М. М. Аваков та ін.) існувала думка про те, що суб'єкти міжнародного права — це учасники міжнародних відносин, які володіють міжнародними правами та обов'язками, здійснюють їх на основі міжнародного права і несуть у разі потреби міжнародно-правову відповідальність. Джерело цієї концепції запозичене з внутрідержавного тлумачення сутності суб'єкта права, розробленого свого часу А. Я. Вишинським, котрий наголошував на здатності нести відповідальність як центральний елемент суб'єкта права [7, 293–299].

У зв'язку з тим, що деякі ТНК можуть ефективно контролюватися державами, частина західних вчених, за аналогією з міжнародними економічними організаціями, висловлювала думку про набуття ТНК правосуб'єктних властивостей. Розглядали можливості набуття транснаціональними корпораціями міжнародної правосуб'єктності й деякі вчені з країн близького зарубіжжя. Щоправда, аргументи на користь правосуб'єктності ТНК у них менш переконливі. Наприклад, македонська дослідниця, доктор, професор Славіца Роческа вважає: “Якщо допустити, що індивіди можуть бути суб'єктами міжнародного права, то тоді логічним буде висновок про можливість набуття міжнародної правосуб'єктності і транснаціональними корпораціями” [8]. Крім того, існувала думка, що тепер немає перепон для надання ТНК міжнародної правосуб'єктності, не перетворюючи їх при цьому на суверенних суб'єктів міжнародного права. Достатньо того, щоб їхня правосуб'єктність була похідною, оскільки вона надається та контролюється державами чи міжнародними організаціями. Проте при цьому потрібно зробити застереження, що держава виконує свої функції винятково в публічних інтересах, зокрема, вона здійснює збір податків, соціальний захист та захист трудових прав, охорону навколишнього середовища, антимонопольну діяльність. А ТНК, у свою чергу, дбають винятково про інтереси приватного капіталу, і вся їхня діяльність спрямована на отримання економічного прибутку. Тому, на відміну від

держави, ТНК не керують сферами своєї діяльності на благо всього суспільства [8].

Слід погодитись, що в основу визначення міжнародної правосуб'єктності покладено правоздатність, тобто здатність створювати, реалізовувати норми міжнародного права та примушувати виконувати їх через різні форми міжнародно-правової відповідальності, що є основною перепорою включення до міжнародного права нових суб'єктів.

Інші складові міжнародної право-суб'єктності, зокрема участь у реалізації міжнародно-правових норм, полягають у тому, що саме в нормах міжнародного права можна виявити особливості міжнародної правосуб'єктності, носіїв міжнародних прав та обов'язків, риси, повноваження учасника міжнародних відносин як суб'єкта міжнародного права тощо. Міжнародна правосуб'єктність — це властивість суб'єктів міжнародних відносин, визнана і визначена нормами міжнародного права. Водночас важливим аспектом є те, що для визнання правосуб'єктності у тієї чи іншої особи не має значення кількість належних їй прав та обов'язків, а обсяг правосуб'єктності не є пропорційним кількості суб'єктивних прав та юридичних обов'язків. Отже, достатньо наявності лише одних правовідносин, в яких бере участь чи може брати участь певна особа, щоб вона набула якості правосуб'єктності [9].

Більшість міжнародних документів, прийнятих державами та міжнародними організаціями з метою регламентації правового статусу та діяльності ТНК, мають рекоменда-

ційний характер і належать до міжнародного “м'якого права” (“soft law”).

Норми “м'якого права” — це норми міжнародного публічного права, які мають декларативний характер, закріплені у загальновизнаних джерелах міжнародного права, адресовані його суб'єктам і мають для них обов'язкову юридичну силу. Ці норми визначають основи правового регулювання суспільних відносин, його цілі, завдання, принципи, межі, закріплюють правові категорії і поняття [10, 325].

Характеризуючи правову природу норм міжнародного права, зауважимо, що однією з її невід'ємних ознак є загальнообов'язковий характер для суб'єктів міжнародного права. Саме ця ознака і відмежовує правову норму від усіх інших видів норм: моральних, політичних, релігійних тощо. Без обов'язкової юридичної сили правова норма не може існувати. Вимога правової норми підлягає виконанню незалежно від ставлення до неї суб'єктів правовідносин, а її виконання чи невиконання не може бути предметом обговорення чи оцінки з погляду доцільності чи раціональності. Однак порушення правової норми завжди має спричиняти юридичну відповідальність правопорушника.

Загальним положенням є принцип, закріплений у ст. 2 Хартії економічних прав та обов'язків держав, відповідно до якого кожна держава має право регулювати і контролювати діяльність ТНК у межах своєї національної юрисдикції і вживати заходів для того, щоб така діяльність не суперечила її законам, нор-

мам, постановам і відповідала її економічній та соціальній політиці. Транснаціональні корпорації не повинні втручатися у внутрішні справи держави, що їй приймає. В такому твердженні прихильники міжнародної правосуб'єктності ТНК вбачають пряме міжнародно-правове зобов'язання для ТНК. Однак ці твердження викликають сумнів навіть серед активних прихильників міжнародної правосуб'єктності ТНК [7, 337–343].

Ідея визнання за великими корпораціями статусу суб'єктів міжнародного права вже кілька десятиліть зі зростаючою активністю підтримується в юридичній літературі промислово розвинених країн. Дослідники міжнародної правосуб'єктності ТНК (К. Н. Океке, Дж. Фіцморіс, А. Вульффер, Б. Белл, У. Т. Фокс, Дж. Бартон, Дж. Розено, Г. Каттан та ін.) звертали увагу на договори, укладені між державами і ТНК. Останні укладають угоди, в тому числі концесійні, з урядами іноземних держав, у зв'язку з чим науковці пропонували розглядати відносини між державами і ТНК у міжнародному аспекті.

Дискусії щодо визнання у ТНК міжнародної правосуб'єктності досить широко висвітлювалися у концепціях різних учених. Найвідомішою є концепція транснаціонального права, розробником якої був професор Ф. Джессап. У 1956 р. він опублікував своє дослідження у книжці “Транснаціональне право”. На думку автора, вже наявне міжнародне право не може регламентувати всі дії і події, які виходять за межі однієї держави, і тому для їх урегулювання він

пропонував створити систему транснаціонального права. Таке право включає міжнародне приватне і міжнародне публічне право, інші правила, які не входять до двох попередніх категорій. Суб'єктами транснаціонального права є індивіди, корпорації, держави, організації держав та інші групи. Правові норми потрібно створювати через укладання міжнародних договорів, видання резолюцій міжнародних організацій, актів органів влади різних держав тощо. Згодом, у результаті розширення світових зв'язків, транснаціональне право повинне розширювати сферу своєї дії [11].

Наступною концепцією є “комбінована теорія” В. Фрідмана. Цю теорію висвітлено у його книжці “Мінлива структура міжнародного права” (“The Changing Structure of International Law”), у якій описувалися три рівні розвитку сучасного міжнародного права, зокрема:

- 1) міжнародне право співіснування, тобто класична система міжнародного права, що регулює дипломатичні міждержавні відносини, зумовлює існування держав незалежно від їхньої соціальної та економічної структури;
- 2) універсальне міжнародне право співпраці, тобто сукупність юридичних правил, що регулюють загальні людські інтереси, межі яких безперервно розширюються;
- 3) право співтовариства, до якого можуть перейти тісно пов'язані між собою регіональні групи для спільного врегулювання своїх відносин [12].

На підставі викладеного вище можна зазначити, що загалом норми інституту міжнародної правосуб'єктності закріплюють три основні види правосуб'єктності.

1. Загальна (або необмежена) правосуб'єктність — це здатність певної особи виступати як суб'єкт у межах усієї системи міжнародного права. Сьогодні такою правосуб'єктністю володіють винятково держави.
2. Галузева правосуб'єктність — це здатність бути суб'єктом у межах конкретної галузі міжнародного права.
3. Спеціальна правосуб'єктність — це здатність бути суб'єктом тільки окремих правовідносин у межах окремої галузі або певної сфери міжнародного права. Це, наприклад, правосуб'єктність міжнародних організацій, створених державами [2, 300–311]. Вона обмежується сутністю договору між державами, метою якого є створення міжнародної організації та визначення її прав та обов'язків. Цей вид правосуб'єктності також мають держави-члени міжнародної організації та держави, які не є її членами, але визнають її.

Отже, сьогодні у доктрині міжнародного права залишається дискусійним питання про належність ТНК до суб'єктів сучасного міжнародного права. Ми вважаємо, що транснаціональні корпорації, будучи суб'єктом міжнародних економічних відносин, не мають класичної міжнародної правосуб'єктності. У зв'язку з цим доречною є популяр-

на в період піднесення національно-визвольної боротьби на Заході теза Дж. Шварценбергера: “Наявні суб'єкти міжнародного права вільні в перетворенні будь-якого об'єкта міжнародного права на його суб'єкт і створенні нових суб'єктів міжнародного права за власним бажанням”. Водночас автор статті повністю погоджується з думкою Ж. Тускоза та Т. П. Кудлай про те, що “Історія становлення та розвитку суб'єктів міжнародного права досить багата й різноманітна. В минулому такими суб'єктами виступали торговельні компанії (наприклад, Ост-Індська). Було б помилкою ігнорувати цю багату історію виникнення, розвитку, функціонування та припинення дії (для багатьох суб'єктів) основних учасників міжнародно-правових відносин. Вони не лише виконували функції як суб'єкти міжнародного права у свою історичну епоху, а й нагромаджували й передавали досвід цієї діяльності наступним учасникам інституту міжнародної правосуб'єктності. І коли сьогодні йдеться як про суб'єктів про тих, хто володіє тільки міжнародними правами та обов'язками, то стає зрозумілим, що висновок зроблено з узагальнення міжнародно-правової діяльності держави. Якщо ж узяти до уваги діяльність інших суб'єктів, які історично функціонували в міжнародному праві, то стає очевидним, що з “поля” міжнародної правосуб'єктності виводяться такі важливі для суб'єкта властивості, як законні інтереси, правовий статус тощо. Отже, загалом розуміння суб'єкта міжнародного права стає неповним, од-

нобічним. Уникнути цієї похибки можна шляхом з'ясування основних рис та особливостей міжнародної правосуб'єктності" [2, 299].

Література

1. *Методология исследования теоретических проблем международного права* / Г. И. Курдюков, В. Н. Лихачев, Л. Х. Мингазов и др.; Под ред. Ю. А. Баскина. — Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1986. — 136 с.
2. *Кудлай Т.* Міжнародне публічне право: суб'єкти і принципи / Т. Кудлай, Ж. Тускоз. — О.: Одес. держ. мор. ун-т, 2001. — 126 с.
3. *Юридична енциклопедія.* Т. 4 / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін.; НАН України. — К.: Укр. енцикл., 2002. — 720 с.
4. *Щипцов О. А.* Сучасне міжнародне морське право і практика його застосування Україною / О. А. Щипцов, Г. О. Анцелевич, О. Ф. Висоцький. — К.: Наук. думка, 1995. — 342 с.
5. *Міжнародне право: навч. посіб.* / за ред. М. В. Буроменського. — К.: Юрінком Інтер, 2006. — 336 с.
6. *Савица Димитриеска* Од меѓународната научна конференција на еурм “Маркетиншката стратегија мора да се адаптира на променливиот свет” Електронний ресурс // [HTTP://VECER.COM.MK/DEFAULT.ASP?ITEMID=6DC903FA909F674C86B4B2C8E7167662](http://VECER.COM.MK/DEFAULT.ASP?ITEMID=6DC903FA909F674C86B4B2C8E7167662).
7. *Кудлай Т.* Міжнародне публічне право: суб'єкти і принципи / Т. Кудлай, Ж. Тускоз. — О.: Одес. держ. мор. ун-т, 2001. — 126 с.
8. *Славица Роческа* Меѓународна трговија-политика и пракса, Економски факултет-Прилеп, 2009.
9. *Ушаков Н. А.* Субъекты современного международного права / Н. А. Ушаков // Сов. ежегодник международного права, 1964–1965. — М., 1966. — 61 с.
10. *Матузов Н. И.* Теория государства и права: курс лекций / Н. И. Матузов, А. В. Малько. — М.: Юристъ, 1997. — 671 с.
11. *Jessup P. C.* Transnational Law / Philip Caryl Jessup. — New Haven: Yale University Press, 1956. — 113 p.
12. *Кметик Х. В.* Концепції щодо визначення міжнародної правосуб'єктності транснаціональних корпорацій / Х. В. Кметик // Зовнішня торгівля: право та економіка. — 2008. — № 1 (36). — С. 102–108.